

IZADIA ZAINDU

EUSKAL TOKI-IZENAK

MUNDUAN ETA

EUSKAL EDESTIA XII.

4.2. Erromatarrak Europara ekarri ebena.

Erromatarrak, gudalari edo borrokalari aundiak izan ba ziran be, sekula ez ziran izan erri bat eskolatzeko gai.

Eginda egoten zana edo ta ibili ziran erri guztietatik egon zan baliozko mozkin guztia eurentzat artzen eben, erritarrak morroitasunera galazota.

Legedi arloetan ausartak izan ba ziran be, euren menperatzaile asmakizunezko eritzian eginda egon ziran danak. Eta ori izan zan Erromatar Bakea ?.

Greziako erria, menperatuta geratu zan gudalozte eta politika arloan erromatarren bultzadagaitik.

Greziatarrak, Euskalerrriaren lurraldeko batzar nagusien antzera, sekula ez eben artu nazioaren ize-na, euren Uri nagusitik kanpo. Gogoan euki ebela-

ko, Ludi onen berezitasunezko lege indarrak zelan jokatzan dabean giza ta errigizartearen Berezko Nortasunetan.

Mailla aundiko ulermena lortuta jakintza orreitan.

Eta danon Nortasunezko ardurak jaurkintz zaintzeko euki eben antolamenduzko oitura, itzarmenekoia edo elkargokoia izan zalako, sekula ez ziran joan Laterrizko Uritik gora.

Denbora aietan eta gaur be, berezko antolakuntzatik kanpo, nai Euskalerrriaren lurraldeko batzarrak eta Griegoaren elkartasunak, geiagorik bear ote eben ?.

Erromatarrak asmakisunez euki eben menperatzailetasunezko katolikotasunaren eritxiagaz indartuta, eta Europako errigizarte guztiak banaka Jainkoari begira eta erri lez Nortasunezko antolamenduan euki genduzan ordezkariartzarako ardu-

ra demokratikoak, erromatar oneik odolkeriz eta ezereztuteko alegiñetan, zirriborrotu baiño ez egin eben altxor aundi ori.

Orregaitik, Greziatarrak gai lez menperatuta geratu ba ziran be, erromatarrak euki eben bemaillako edo zentzungabeen aundikerizko ulermen ori, beti egon bear izan eben Greziak bizi oneri emon eutson adierazpeneko ulermenaren mende, jakintzazko zentzun aundian kokatuta egon ziralako.

Erromatarren arrokerizko asmakuntz orreikaz, beti sortzen dira eztabaidak gauza bien artean aukeratu bear dogunean: Gai onetan sasijainkotasunean aundiak izan, ala Jainkoak Ludi oneri erperatuteko Legean ondo adierazpendutako lotsagizunean bizi.

Erromatar oneik, leenengoa artu eben, eta asmakuntz orregaz gudalozteak indar aundiko antolamenduan eraikita, Munduko lurak eta gizarte guztiak menperatzen asi ziran, danok, euren errege ta eurak asmatutako jainkoen agindupean egon gindezan.

(1)Iraspen=institución.

Andik oraiñarte katolikotasunezko alderdikieran sendotuta, bidean aurkitu eben indar guztia, nai berezko edo egindakua izan, indarrez eta amarrukerizko “veni, vidi, vici” jokoagaz, euki eben batzangotasunezko asmoa, betirako izango zala uste eben.

Zertarako gura dabez, dan guztiko gizaren erantzuteko ardurak, batzangotzeko asmatu eben iraspenean⁽¹⁾ edo ta esku bateko agindupean batu: Dannon ordezeko arduraren lanak, eurak beteteko ?.

Ezinezkoa da ori.

Danok, ordezeko ardurak orreik, gizartearen zentzu nezko antolamendu on baten ordezkatzeko jaiotzen garalako. Antza baiña, batzuk uste dabe, gailudi onentzat Egilleen oiñarritutako aginduak ez diralako orreik, norabideko naaste borrate baten agertu gara, nai erri lez, bai izkuntz lez.

Zergaitik ? : Izkuntzak eta erriak euren Nortasunezko Berezkotasunean diralako tresneri ederrenak Jainkoari ulertzeko eta Beren agindua ekan-

duz ta orekan zaintzeko, zentzunezko eta danon arduraren antolamenduzko ekintza on baten.

Asken baten, asmakerizko ekintza orreik izan dira len eta gaur, erromatar katolikotasunaren amets ta indar guztiak suntsitzen dabezanak, gizon emakumeai olako eritzi bidetik, gaitzberako baitan⁽¹⁾ kokatzen gaitulako.

Gaur, European eta Euskalerrian batez be, oraindiño daukaguz gure artean fazista indar orreik, zentzunezko arrazoia ez dabena izten bere lekuan kokatu daiten.

Baiña uste dot denbora gitxirako izango dala: Jainkoak bereztutako legearen aurrean, euren maltzurereko guzurak, nabaritasun guztiagaz suntsitzen⁽²⁾ diralako.

Ala, Munduan beste irugarren odolkerizko sarraski aundi bat egin, antolakuntzak len maltzurereko asmakizunetara eroateko ?. Ori zan, Munduko bigarren guda nagusia sortu ebana.

Aukera ori be ezinezkoa biurtu jaku, iñorentzat ez dalako egongo urten biderik.

A ta guzti, gaur Munduko gizartea artegatzeko daukien aukera bakarra, diruan dago. Ostondu edo eta beren bideak moztuta, errigizarteari irauzi edo errotik atara⁽³⁾ egiten dautselako, errigizarteak guztiz noraezko urduritasunean kokatuta.

Luzaro ?. Aukera orreik be, epe laburra daukie, Mundu ta onen gizartearen baita, leen beren bahezko lekuan kokatzera joango dalako.

Ori da arrazoi aundiena, gaur iñork ez dagian izkivilurik erabili, eta askoz gitxiago gure Euskalerrian.

5. Godoak.

Godoak ez eben denborarik euki, erromatarren ereduzko menperatzail alegiñakin kaizertzazko asmakizunak sendo ezartzeko, eta Europa osoan emon eben denbora guztia, borrokan baiño ez eben ibili.

Ardura aundiz egin ebena baiña, Ekialdeko erromatar Arkadioren seme II Teodosio kaizertzak⁽⁴⁾ argitaratu eban Teodosioren lege bilduma eta I Justinianok⁽⁵⁾ beren Corpus juri civilis⁽⁶⁾ batu ebena nagaz, II Alarikogandik asi ta 506n urtean, Romana Bisigotorun⁽⁷⁾ legearen laburpena argitaratu, Mendebaleko bisigodo guztientzat.

Leobijildo⁽⁸⁾ konturatu zan erromatarren antzera, oneik katoliko Kristautu eben alderdian euki ebela aukera bakarra, euren kaizar-mende asmakizunak aurrera irauteko, eta bere seme Rekaredo limurtu eban Arrianismoa baztartuta katolikotasuna besarkatu egian, indartuz, euki ebazan elburuak garaipentzeko.

(1)Gaitzberako baitan=presos de un ostracismo vicioso. (2)Suntsitzen=desaparecer, disiparse.(3) Errotik atara=desencajar, desquiciar. (4)568-586. (5) 516-601.(6)Corpus juri civilis = código de Justiniano. (7)Romana visigotorun = breviario de Arriano. (8)Leovigildo = 568-586.

I Rekaredok⁽¹⁾, 587an Arrianismoa baztartuta eta 589an katolikotasuna besarkatu ondoren, Toledoko IIIgarren Eleiz Batzar Nagusia batu eban bere agintupean, ta ortze emon eutson indarra oster a be, erromatarrek Mundu onentzako errege eta katolikotasunezko ekandu bakarra euki eben asmakuntzari, ortik aurrera, Toledo kaizartzazko Iri lez ezarrita.

Eta Europaren Mendebal guztiko agintaritzak ortik aurrera, sortu edo eta egingo ebezan jaurkitzazko antolamendu guztiak, iru baldintza oneikaz beartuta geratu ziran: Greziaren jakituria, Erromatarren Legea eta Eleizaren Katolikotasuna.

Berez ezin leikezanak inondik inora eskondu, Greziaren jakiturizko Demokrazia ezin leikelako bateratu beste biekaz, oldozmeneko eritzian guztiz aurkakoak diralako.

Askatasunaren Demokrazia ezin dalako Menperatzailletasunaren asmakuntzazko ekintzakaz zorro edo zaku bardin baten sartu.

Godoak, len Arrianoren eritzian eta gero erromatar katoliko asmakizunakaz aurrera eginda, beti borrokan ibili bear izan eben eta Euskaldun Demokraziaren zentzuzkoagaz batez be.

Aukeratzen zan euren errege barri bakotza jaur-alkian ezarri orduko, beti egon ziran beartuta: “et domuit vascones esatera”. Guzuz utsa izan zana.

Esan oneri Aita Santiago Onaindiak eta Olazartar Martinek erantsunda, batera esango eben: lujuria exuberante.

711an Mauritarrak etorrita, godoak suntsitu ziran, baiña asmakizun orreik Pelayok (?) Asturiasera eroanda⁽²⁾, andik eta katolikotasun bidetik asiko zan oster a be erdi ugarte onetan beren berrezkuntza eta 800 urte geroago⁽³⁾ ekiñaldi gogorrean asi, mendeko eritzi orreik lortzeko.

6. Erdi Mende au, Mauritarrak artean dirala.

Edestiaren jakintza antolamenduta egokitze-ko, edo: 476an Godoak Erromatarren Mendebaleko kaizertza ezereztu ebenetik, Turkoak 1.453an, Konstantinopla menperatu eben arteko aldiari, Erdi Mendea dala esaten jako.

(1) I. Rekaredo = 516-601 (2)Pelayo baiño, nik uste dot eleizaren katolikotasuna izan zala. (3) 1.453.

Edo ta erromatarrak suntsitu ziranetik, 1.440-1.450 urte bitartean, irarkola⁽¹⁾, irarritzeko papera⁽²⁾, bolbora edo lerrautsa⁽³⁾, itsas orratza⁽⁴⁾, itsas ontzientzako oial mugikorraren asmaketak lortuta, Amerika agerketaren ondorioz lurralde nagusi bietan asi ziran itsas billaketararte be, esaten jako.

Bai, pizkunde⁽⁵⁾ edo ta Eleizak Luterotar Martinekin asita euki ebazan berrikuntzazko⁽⁶⁾ arazo aldiak deritson arte.

Goiko ta beko mende aldietan banatzen da Erdi Mende au, leenengo gizaldiak goikoarenak esaten jakozenai eta bealdekoak askenekoari.

Goian ikusi dogun lez, esan leike Metal aldi edo Arotik aurrerantzean, Sargonon gandik asita jendekuntzazko jakiturian⁽⁷⁾ garaipentzen zanak, eskubi-dea ta indarra eukala besteak menperatzeko eta alan sortu ziran Siria, Ejipto, Greziatik zear, Mauritarron garaipeneraño.

Mauritar onen asiera K.a. 1.000 urte gitxi gora bera sortu zan.

Onok be bardiñ gura eben egin, baiña artean Erromatarrak K.a. 753 urte ariñoago jaio ziran eta K.o. 325ean Konstantino I San Silbestre Aita Santuarekin batera Nizeako batzarrean beste zeaztasunezko eritzi bat emon eutsen mugi aldi oneri, Mundu

guzti au kaizar eta Aita Santu baten agindupean batzangotzeko.

Ortik aurrera gaur arte, ikaragarrizko lasterketa bat izan da, Jaungoikoak Ludi oneri Berezitutako⁽⁸⁾ legegaren aurka.

Mauritarrak 711n urtean Europara sartu ziranetik, antolamenduzko guda indar aundiekin asi ziran euren asmakizuna garaitzeko, baiña ikusi dogun lez, Poitiersera elduta, Marteltar Karlosek geratu ebazan.

Ortik gora ezin eben igon, eta euren 781eko urtetan gure artean egonda, XIIn gizaldian berakadan asita, 1.492ko Urtarrillaren 2an Granadaren menpetasunezko itunerarte iraun eben.

Baiña, Munduari emon eutsoen jakintzazko eragipena, ia gure denboretaraño eldu da.

Euren izkuntza ezarri naian, toki izenak be alegindu ziran aldatzen, adibidez: Guadalajara ibaiaren len edo Euskerazko izena arriaka edo arriaga izan zana, eurak guad-ilhijarah⁽⁹⁾ esangura bardiña daukan izena ipini eutsoen eta gaur bertatik datorren Guadalajara izenagaz geratu zan.

Atutxa'tar Paul

Zornotza'n 2.013'an Urtarrilla'ren 15éan

(1) Irarkola = imprenta. (2) Irarritzeko papera = papel para imprimir. (3) Lerrautsa = polvora. (4) Itsasorratza = brujula. (5) Pizkunde = renacimiento. (6) Berrikuntzazko = reforma. (7) Jakiturian = civilizaci3n. (8) Berezitutako = naturalizado. (9) Guad-Ilhijarah, mauritaren izkuntzan = arriarenerreka esangura dauana.